

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

Elfsborgs Län

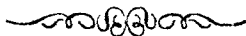
till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

F E M Å R S - B E R Ä T T E L S E

för åren 1842, 1843, 1844, 1845 och 1846.

STOCKHOLM, 1850.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Elfsborgs Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Femårs-berättelse för åren 1842, 1843, 1844, 1845 och 1846.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

Elfsborgs Län

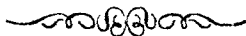
till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

F E M Å R S - B E R Ä T T E L S E

för åren 1842, 1843, 1844, 1845 och 1846.

STOCKHOLM, 1850.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
§. 1. Länets allmänna beskaflenhet.....	3.
§. 2. Invånare.....	5.
Folkmängden.....	5.
§. 3. Näringar.....	8.
a) Åkerbruk.....	8.
b) Boskapsskötsel.....	12.
c) Skogar.....	14.
d) Bergsrörelse.....	17.
e) Fabriker, Bruk, Werk och öfrige Näringar.....	18.
Sågverk och Sågar.....	18.
Skeppsvarf.....	18.
Tegelbruk.....	19.
Pappersbruk.....	19.
Glasbruket.....	19.
En lerkärls- och Kakelugnsfabrik.....	19.
Mekaniska Bomullspinnerier.....	19.
Mekaniskt Bomullsväfveri.....	19.
Mekaniska Konstväfverier.....	19.
Klädesfabriken vid Nääs.....	19.
Färgerier.....	19.
Blekeri.....	19.
Valkar och Vadmalstampar.....	19.
Garfverierna.....	20.
Cementverk.....	20.
Pottaske-Calcineringsverk.....	20.
Oljeslageriet.....	20.
Mjölqvarnarnes antal.....	20.
f) Binäringar.....	20.
Jagt.....	20.
Fiske.....	20.
Biskötseln.....	20.
Tjäru- och Beckbränning.....	20.
Kolning.....	20.
Sjöfart.....	22.
Handel.....	22.
Handtverkerier på landet.....	23.

§. 4. Politisk Författning.....	24.
a) Kammarverk.....	24.
b) Statsbidrag.....	25.
Klereciets aflöning.....	25.
c) Politi.....	27.
Sockenmagasiner.....	28.
Sparbanker.....	29.
Brandstodsföreningar.....	29.
Rofdjursjagten.....	29.
Marknader.....	30.
§. 5. Städer.....	30.
a) Wenersborg.....	30.
b) Alingsås.....	34.
c) Borås.....	35.
d) Ulricehamn.....	37.
e) Åmål.....	37.

Tabellbilaga

Tabell för Städerna inom Elfsborgs Län

Tabell för Landet inom Elfsborgs Län

Underdånig Berättelse om tillståndet i statistiskt och ekonomiskt
hänseende inom Elfsborgs län åren 1842, 1843, 1844,
1845 och 1846.

Inledning.

Elfsborgs län, omfattande hela Dahlsland, som består af fem härader med en stad och fyratiotre socknar, samt vestra och södra delarne af Westergöthland, eller tretton härader med fyra städer och etthundraåttio socknar, förutan åtskilliga sockneandelar i bägge landskapen, hvilka tillhöra socknar inom andra län, är vidare indeladt under tvänne lagsagor med sex domsagor och uti sex fögderier med tjugusju länsmans-distrikt. Länet, gränsande i norr och nordost till Wermland och Norrige, i vester till Götheborgs- och Bohus län, i söder till Hallands län samt i öster till Jönköpings och Skaraborgs län, skall innehålla uti arealvidd ungefärligen 120 qvadratmil, deraf sjöar, strömmar, träsk och kala bergsträckor anses upptaga omkring femtio, så att den jordyta, som är odlad och möjlig af odling, eller är skogbeväxt och till plantering tjenlig, samt för öfrigt har vegetation, torde svara närmast emot 70 qvadratmil. Denna beräkning af areal-rymden är grundad på Hermelinska kartan och andra äldre kartor. Enligt af Forsells nyare karta öfver Skandinavien skall deremot Elfsborgs läns arealvidd endast uppgå till något öfver 114 qvadratmil, hvilket torde vara det rätta, när den delen af Wenern, som kallas Dahlbosjön och eljest kan till länet räknas, från beräkningen uteslutes.

§ 1.

Länets allmänna beskaffenhet.

Tössbo och Wedbo härader, som å Dahlsland gränsa till Wermland, Norrige och Bohus län, bestå af höga och skogrika bergsträckor, som emellan sig bilda större och mindre dalar, hvilka, i afseende på jordmånen, äro af ganska skiljaktig beskaffenhet. Till större delen utgöres marken af sandjord,

på några ställen blandad med lera, undantagande Tössö pastorat, hvarest lermylla är rådande jordarten; men i synnerhet emot Norrska gränsen är jordmånen svag och föga bördig. Wahlbo härad, som å vestra sidan stöter till Bohus län, är äfven så bergbundet, som förstnämde härader, likväl med bättre jordmån, deri lermylla ofta förekommer; hvaremot öfriga delen af Dahlsland, utgörande Nordahls och Sundahls härader, har i det mesta en jemn och slät belägenhet, vidlyftiga åkerfält samt god och bördig jordmån, hufvudsakligen bestående af lermylla. Sjön Wenern begränsar Dahlsland å nordöstra sidan i hela sträckningen från Wermlands läns gräns till Wenersborgs stad, Dessutom finnas många andra större och mindre sjöar, bland hvilka stora Lee utmed Norrska gränsen och de vattendrag, som förena den med Wenern, i synnerhet förtjena att anmärkas. Landet är för öfrigt i alla riktningar genomskuret af åar och bäckar, de flesta med aflopp åt Wenern.

I Westergöthland är den laudsträcka, som börjas vid Wenern, innesluter Halle- och Hunneberg och sedan omgifver eller tillgränsar Götha Elf, samt innefattar Wäne, Flundre och Ahle härader, både vacker och fruktbar. Rådande jordmånen är här ömsom lera och svartmylla; men i den mån landskapet aflägsnar sig från elfven och i synnerhet ju mera det närmar sig gränssorne af Halland och Småland blifva jordarterne sämre och svagare. Inom Bjerke, Wädtle och Kullings härader träffas likväl ännu flera fruktbara trakter med mer och mindre god lera och lermylla; men i Gäseneds härad, som är sandigt och stenbundet, äfvensom i Redvägs härad, hvilket närmar sig denna beskaffenhet, finnas sådana bättre jordarter mera sällan och endast såsom undantag; utan består rådande jordmånen derstädes, så väl som uti Åhs, Kinds, Marks, Wedens och Bollebygds härader, af så kallad mjöle eller mojord och sandblandad mylla, som i allmänhet gifver mindre lönande afkastning, ehuru äfven inom dessa härader, synnerligen uti Marks, åtskilliga trakter finnas med bördigare jordmån. Delar af Wäne, Bjerke och Kullings härader, Gäseneds härad och en del af Redvägs härad kunna räknas för slättland, fastän sinsemellan mycket olika, hvaremot det öfriga af Westgötha landskapet är bergigt och skogbeväxt samt delvis starkt couperadt och i fördjupningarne uppfyllt med sjöar, kärr och mossar, som finna aflopp genom en mängd åar och bäckar, antingen åt Wenern och Götha elf, eller åt Nordsjön och Kattegatt.

Elfsborgs län, som, i dess längsta utsträckning från Norrska gränsen i nordvest till gränssorne af Halland och Småland i sydost, håller öfver 30 mil, företer således stora skiljaktigheter i fysikaliskt afseende och naturliga förmåner; men der saknas likväl icke inom något härad, helt och hållet, hvarken jord-

mån för att nödortfigt åkerbruk, skog för husbehof eller vattendrag för nyttiga inrättningar.

§ 2.

Invånare.

Folkmängden, som vid slutet af år 1841 utgjorde 221,034 personer, har, enligt de årligen upprättade mantalslängderne, utgjort, på sätt bilagde sammandrag utvisar:

år 1842	224,246.
» 1843	225,734.
» 1844	228,960.
» 1845	231,854.
» 1846	235,125.

och af dessa sistnämnde bosatte på landsbygden: 225,045.
i städerna 10,080.

samt skattdragande, af mankön 61,133.

af qvinkön 66,483.

och skattfrie, af mankön 52,819.

af qvinkön 54,690.

Folkökningen, som under förra qvinqvennet utgjorde 7,781, har under de fem år, denna berättelse afser, sålunda uppgått till nära dubbelt eller 14,091 personer.

Da det förhållande, som i förra berättelsen uppgafs såsom anledning dertill, att folkökningen under qvinqvennet 1837—1841 varit ringare än under det förutgångna, nämligen svårigheten att finna bostäder för nya hjonelag, icke kan anses hafva upphört, bör folkökningens tilltagande bufvudsakligen tillskrifvas i allmänhet rikliga skördar samt näringarnes och deribland företrädesvis jordbrukets förkofran, helst erfarenheten städse gifvit vid handen att, under vanliga förhållanden, ökade medel till bergning allestädes medfört äfven folkstockens tillökning.

Påståendet att folkets fysiska styrka skulle i sednare tider hafva aftagit kan jag för min del icke antaga såsom regel, hänfördt till det yngre och uppväxande släktet; utan har jag tvertom flera anledningar, hemtade jemväl från erfarenheten vid beväringens-mönstringarne, att anse detsamma oriktigt, i

synnerhet som ökad produktion af födoämnen och större tillgång på beklädnads-förnödenheter beredd allmogen tillfälle att lefva och kläda sig bättre än förr. Undantag från detta ömdöme måste jag likväl medgifva, dels för de lyckligtvis ännu sällsporda fall, då ungdomen dagligen och öfverflödigt nyttjar brännvin, dels ock för den yngre population, som, tillkommen efter i backstugor och inhyses hosatte hjonelag, blifvit uppfödd under fattigdom och brist, i följd af föräldrarnes felslagna beräkning att subsistera såsom oberoende arbetare. Här, såsom i andra Rikets landskap, förhåller det sig eljest så, att bergs- och skogs trakternes inbyggare äro i allmänhet resligare och starkare, än slättbygdernes.

Folkets lynne och fallenheter måste uti ett län af så betydlig storlek, och der naturen företer så olika föremål för verksamheten, framte många skiljaktigheter.

Då man undantager Dahlsland och i synnerhet dess sydligaste del, der allmogen ännu saknar händighet i slöjder, framvisa de flesta öfriga delar af länet åtskilliga slag af slöjdfärdighet och stundom af verklig konstfärdighet, så att slöjdvarors förfärdigande till afsalu på många ställen af landsbygden utgör en för orten vigtig och vid sidan af det svagare jordbruket oumbärlig binäring till folkstockens underhållande; och inträffar detta förhållande synnerligast uti häraderne omkring Borås och Ulricehamn, derifrån varornas afsättning befordras genom gårdfarihandeln. Inom dessa trakter, hvar est mycken flit och idoghet råder, är ock välmågan mest allmän och träffas ej sällan verklig förmögenhet hos allmogen, fastän det ena och andra icke heller saknas uti länets öfriga delar. Den intill Norrige närmast gränsande delen af Dahlsland, som på svaga och ofruktbara hemman hyser talrik befolkning, utgör måhända skarpaste undantaget från regeln, i synnerhet sedan rörelsen med skogseffekter nu mera, efter skogarnes aftagande, icke så jemnt och tillräckligt som förr fyller bristen i jordens afkastning; och folket kan här således endast bestå vid det mest tarfliga och sparsamma lefnadssätt. Uti Westergöthland må äfven, jemte Wedens och Bollebygds härader, som hafva sandig och bergbunden jordmån samt inskränkta binärningar, till undantagen räknas Gäseneds härad, såsom af naturen särdeles missgynnadt, då det i allmänhet har svag och ofruktbar jordmån, lider brist på skog och är af-sides beläget för trafik; men lefnadssättet är sparsamt och under sednare tider har i sistnämnde härad, likasom i de närgränsande Wedens och Kullings, utvecklats sig en ny näringsgren, som mycket bidrager till invånarnes bestånd, nämligen odling af potates och denna växts förvändlande till brännvin.

I afseende å folkets sedlighet kan med all säkerhet antagas att den alltmer och mer framgår till förädling, äfven om brottmålsstatistiken skulle häntyda på ett motsatt förhållande. Ty, fastän de egentlige brottens antal, hvilket under detta qvinquennium måhända ökats, ingalunda kunna fränkännas en ganska väsendtlig betydelse vid bedömande af folkets moralitet, lära desamma, såsom ofta varande tillfällighetens eller ögonblickets foster, aldrig uteslutande kunna anses såsom sedlighetens måttstock, i synnerhet då, såsom här är händelsen, rättegångssättets långsamhet, ransakningsfängelsernes usla skick och vissa straffarters olämplighet, gemensamt bidra att förderfva den måhända af öfverilning felande, och ingifva den förhärdade missdådaren förakt för straffet, hvilket, hvad särskildt angår de flesta tjufnadsbrott, är lämt på samma gång, som det utesluter snart sagdt möjligheten af ånger och förbättring.

Såsom verkande till sedlighet och laglydnad bör företrädesvis nämnas bildningens framskridande, till följd af de numera nästan allmänt inrättade folkskolorna. I samma mån dessa uppfylla sin bestämmelse, i samma mån försvinner det råa sinnelaget, för att lemna rum för upplysningens eftertanka och begäret efter ädlare njutningar, än det fordom så allmänna bränvinsupandet. Också har dryckenskapslasten på sednare tider betydligt aftagit och den betraktas numera, äfven af allmogen, med allvarligare ogillande, så att föraktet för den berusade snart torde blifva lika allmänt, som icke längesedan skämtet öfver den absolut nyktre. I och med detsamma har äfven lasten förlorat sitt mäktigaste stöd, allmänna omdömet, som i stället blifvit dess kraftigaste motståndare.

Arbetare vid jordbruket och öfriga näringar saknas icke uti någon del af länet, men de betalas olika, efter tillgång och behof inom hvarje ort. Dagsverklönerne variera således betydligt, t. ex. emellan 10 sk. 8 rist och 24 sk. Banko för karldagsverke samt 8 och 16 sk. Banko för qvinsdagsverke, sommartiden på egen kost. För öfrigt npplyser närlagda utdrag af markegångstaxorne, huru dessa löner i allmänhet varit stadgade. Tjenstehjons löner, underkastade en jemförlig variation orterne emellan, äro från 10 R:dr till 33½ R:dr Banko årligen för en dräng och 4 till 13½ R:dr Banko årligen för en piga, förutom städja och vissa beklädnadspersedlar, som vanligen betingas jemte lönen och uppgå i värde till 10 a 13½ R:dr för drängen och 6 a 8 R:dr för pigan, hvarförutan husbonden merendels erlägger tjenstehjonets krono-utskylder. Uti städerna förhåller sig både dagsverkares och tjenstehjons kontanta aflöning något högre, relativt till landsorten deromkring, och öfverstiger oftast hvad här öfvan är högst uppgifvet; men hvad som i denna fråga förtjenar

särskildt anmärkas, är den för jordbrukaren missgynnande omständighet, att dagsverks- och i synnerhet tjenstehjonslönerna, något fallande i svaga eller missväxtår, stiga öfver vanligheten vid goda skördar, då ett ringare pris och trög afsättning på jordbrukets produkter ofta sätta husbonden i förlägenhet om penningar att afbördas sig denna utgift. Botemedel mot denna olägenhet, som annars synes ligga i naturen af förhållanden emellan arbetaren och den honom behöfver, lär till någon del endast kunna finnas uti antagandet af jordtorpare med bestämd arbetskyldighet alla år; och detta synes äfven allmogen hafva börjat inse, emedan omtänksamma bönder, med större eller vidsträcktare hemmansdelar, nu mera än förr inrätta sig efter en sådan grundsats.

För att lösa frågan: om och huruvida ekonomiska välståndet på landsbygden må hafva aftagit, eller tilltagit, eller ock förblifvit stationärt? måste till en början skillnad göras emellan den besutne allmogen och obesutne folkklassen, med den sednare menadt hemmansbrukare på alltför små lotter eller utan besutenhet, samt torpare, backstugusittare och iuhysesshjon, med flera dylika. Genom förut afgifna underdåniga berättelser är vordet upplyst och ådagalagdt, att tillgångarne för folkmassans fysiska bestånd vunnit progressiv förkofran eller, som vill säga detsamma, att allmänna välmågan i själfva verket tilltagit. Hvad nu särskildt angår den besutne allmogen, så finnes detta tilltagande hafva än vidare utvecklats sig under nu ifrågavarande qvinqvennum, såsom följd, bland annat, af jemn efterfrågan och förhöjda afsättningspriser på nästan alla jordbrukets alster; men i motsats härtill, och för någon del af samma orsaker, har den obesutna och vanligen medellösa folkklassen endast kunnat, stundom med knapp bergning, dräga sig fram, utan att förbättra sin ekonomiska ställning under loppet af detta qvinqvennum, hvilket äfven varit en naturlig följd deraf, att dagsverkslöner och annan arbetsförtjänst icke stigit i förhållande till lifsmedleus ökade pris.

§. 3.

Näringsar.

a) *Åkerbruk.* För länet i det hela kan åkerbruket, betraktadt såsom särskild näring, anses vara den, som frambringa högsta värdesprodukten, fastän trakter finnas der andra näringsgrenar härutiinnan täfla.

Inom södra Dahlsland och den tillgränsande norra delen af Westergöthland samt delvis äfven på norra Dahlsland, till så vidt invånarne grunda deras

deras bestånd på åkerbruk, har vid större egendomar och hos jordbrukande ståndspersoner vaxelbruk blifvit nästan allmänt antaget; och detta bruknings-sätt viinner allt mera framgång äfven ibland allmogen, som redan ombyter med odling af säd och foderväxter på öppna åkerjorden. Vanligen trädes i dessa trakter $\frac{1}{4}$:del eller $\frac{1}{5}$:del af åkern och det öfriga besås med höst- och vår-hvete till omkring $\frac{1}{10}$:delar, höst- och vår-råg 12, korn 6, hafra 50, blandkorn 6, ärter 2 och potates 24 sådane delar. Hafra är således ännu hufvudsädet, men detta ökas icke mera på odaljorden, utan uttränges snarare der något af råg och potates, hvaremot nyodlingar merendels besås med hafra. I den del af Westergöthland, som närmast tillgränsar Götha elf, är brukningssättet i så måtto skiljaktigt, att der säs mindre af hafra, men mera ärter och korn, samt dessutom böror till betydlig proportion. Invånarne uti de till länet hörande södra häraderna af Westergöthland fortfara deremot allmänt med det af ålder brukliga ensädet, undantagande några ståndspersoner, som begagna trädning och vaxelbruk, då vanligen trefjerdedelar af jorden besås, $\frac{1}{3}$ med larsmessor-råg och hälften med korn, blandkorn, hafra och potates. Annars nyttjas i dessa trakter föga höstutsäde, utan besås öppna åkerjorden helt och hållet med vårsäd, bestående af något råg, till en ungefärlig tiondedel, af ganska litet korn och ärter, men hufvudsakligen af blandsäd och hafra samt för öfrigt af potates, som alltmera tager öfverhand; och måste utan tvifvel orsaken till detta allmännast antagna brukningssättet med ensäde sökas dels uti den till åker användbara jordens inskränkta rymd och dels uti dess magra beskaffenhet, som gör den mindre tjenlig för annat, än svagare sädesslag.

Lin trifves öfverallt i länet och odlas jemväl på de flesta orter till husbehof; men inom Marks härad skötes odlingen och beredningen af denna växt i stort och med omsorg samt tillverkas deraf väfnader till betydligt afsalu. Hampa odlas endast på spridda ställen och i ringare skala, så att afkomsten icke fyller länets behof. Humla odlas åter mera allmänt till husbehof och på åtskilliga ställen jemväl till afsalu, hvilket sednare isynnerhet äger rum i Hesselskogs och Dahlskogs socknar på Dahlsland samt i Kinds härad af Westergöthland, derifrån afsätningen till andra orter är betydlig. Kumin växer i åtskilliga trakter sjelfsådd på ängarne och skördas å Dahlsland äfven till afyttring utom orten. Rofvor, morötter, kålrötter och kålsorter odlas öfverallt af allmogen till husbehof, och fruktträd träffas stundom äfven vid allmogens gårdar; men finare trädgårdsväxter och större fruktträdsplante-

ringar finnas i allmänhet endast vid ståndspersoners egendomar. Inom de socknar af länet, som gränsa nära intill Götheborg, äro ställen, der trädgårds-skötseln drifves såsom näringsfång.

I frågan om antagne nya metoder vid jordbruksskötseln eller nya inrättningar till arbetskrafters besparande dervid må nämnas, att egentligen på Dahlsland har Engelska flåhacknings- och jordbrännings-metoden, som funnits ofta förstöra matjorden, lemnat rum för ett annat odlingssätt med bränning efter plog, sålunda att blott en plogskifva i hvarje åkerteg sönderskäres, uppställes och brännes, hvilket sätt besparar arbete och förtär mindre af matjorden, men befordrar ändock bördigheten. Användandet af granris, i stället för spillning, vid potates-planteringen är jemväl ett i sednare åren upfunnet hjälpmedel, som efter hand allt mera antages. Nya redskap för jordens häfd äro deremot icke antagna; men de vanliga, plojen och harven, bringas af hvarje omtänksam jordbrukare i det skick, att jordens redning dermed kan åstadkommas. Undantagande tröskmaskiner och väderharpor till säds rengöring, hvilka vid större egendomar begagnas, hafva mekaniska inrättningar till besparande af arbetskraft icke heller kommit i allmännare bruk.

Till så vidt det i allmänhet låter bestämma sig, kan man antaga vanliga säningstiderna vara: för vår-utsädet efter medlet eller emot slutet af April och första dagarne af Maj, samt för höst-utsädet medlet och slutet af Augusti samt början af September; och infaller skördetiden vanligast närmare början af Augusti samt räcker in i början och emot medlet af September månad. Afvikelserna måste dock vara många uti ett län med så vidsträckt läge och så skiljaktiga naturförhållanden.

Vid medelmåttig skörd är spanmålsproduktionen uti de förut anmärkte delarne af länet, hvarest åkerbruk utgör folkets hufvudnäring, mera än tillräcklig för behofvet inom hvarje ort, så att femtedelen eller kanske fjerdedelen kan anses gå till afsalu utom orten eller utom länet. I länets öfriga delar och synnerligast uti vissa socknar af Dahlsland närmast Norrska gränsen samt i de sydliga trakter, som omgifva Borås och Ulricehamn, eller tillstöta, svarar deremot spanmåls-produktionen, äfven vid den rikaste skörd, icke på långt när emot konsumtionen, utan måste skillnaden för behofvets fyllande tagas ifrån andra orter, och sker detta vanligen i förstnämnde norra trakt från Norrige någon gång, men annars från nedra Dahlsland, samt uti sistnämnde södra trakter från Götheborg, Halland och Skaraborgs län, ifrån hvilket sednare tillförseln på Borås torg i synnerhet är betydlig; hvarförutan Kinds och Redvägs häraders invånare under sednare åren börjat inköpa mycket

af den spanmål från Östergöthland, som hålles till salu i Jönköping. Vill man för Elfsborgs län öfver hufvud jemföra spanmåls-produktionen emot konsumtionen, så blifver resultatet, att årligen större kvantiteter spanmål behöfva tillföras länet från andra län och orter, ehuru, genom åkerbrukets tilltagande och den utvidgade potatesodlingen, behovet är mycket förminskadt, emot hvad det annars, vid en starkt ökad befolkning, skulle vara. Genom approximation är utrönt, att vid knapp skörd utgör hela behovet af tillförsel från andra län och orter omkring 100,000 tunnor spanmål, men vid missväxt vida derutöfver, ända till 150 à 160,000 tunnor och mera.

Jemte ofvan angifne orsaker till jordbrukets tillväxt kan man icke frånkänna en mera utbredd kunskap om bättre metoder vid jordbruksskötseln stort inflytande; och bör anmärkas, att förtjensten häraf tillhör jordbrukande ståndspersoner med upplysning och nit för yrket, hvilka härutinnan gifvit exempel, det enda som i dylik fråga verkar direkte på allmogens öfvertygelse: hushållnings-sällskapets bemödande, att genom belöningar uppmuntra allmogen till en ändamålsfullare jordens indelning och brukning, har dock något medverkat för detta ändamål. Såsom bidragande orsak kan äfven nämnas den ökade hågen för ägoskiften, skogs- och utmarks-delningar samt andra sådana företag, som lemna hvarje jordbrukare för sig mera frihet och bättre utrymme att efter egen erfarenhet sköta sitt jordbruk; hvarförutan odlingslånen på vissa ställen kraftigt medverkat till oländig marks uppbrytande och odlande; och slutligen må man icke fortiga den omvårdnad, en upplyst regering i sednare tider egnat åt jordbruket genom skyddande författningar, som antingen undanröjt direkta hinder för jordbruksnäringarnes uppkomst, eller lindrat och afskaffat vissa betungande sätt att utgöra beskattningen. Intrycket, sålunda gifvit till än större utveckling, försvagas måhända endast af ett verkligt hinder; men detta, bristande afsättning på den öfverflödiga spanmåls-produktionen efter goda skördar, torde dock vara det svåraste att afhjelpa uti ett land, der stora städer saknas, der invånarne i de små, äfvensom i bergsbruks-orterne, sjelfva till stor del äro spanmåls-producenter, der ett utvidgadt fabriks-system icke ännu finnes eller lätteligen torde kunna införas och der någon mellanhandel, till spanmåls uppläggande och förvarande för knappa år, icke i allmänhet äger rum. Man kan likväl ej skäligen påstå, att spanmålspriserna varit under goda eller medelmåttiga skördar de sednare åren här i länet låga, annorlunda än i jemförelse med priserna efter missväxter; och detta förhållande, som egentligen bevisar, att de då af omständigheterna högt uppstegras, tyckes uti ett vidsträckt rike med under vintermånaderne afbruten

vattenkommunikation ligga så djupt i sjelfva sakens natur, att det väl icke kan ändras, om än till någon del genom tjenliga författningar korrigeras. Så länge öfverproduktionen af spannmål icke kan föras riad eller torkad till torgs, möter dess uppläggande i större förråd en betydlig svårighet, som måste återverka på mellanhandelo med denna första nödvändighetsvara samt göra den både svår och dyr att åtkomma efter felslagna skördar, hvaremot emellertid annat hjälpmedel ej lärer finnas, än en väl afvägd tulltariff, som kan gynna spannmåls-utförsel efter goda och införsel efter svaga skördar.

I närvarande ställning kan bränvinsbränningen, betraktad såsom vehikel till åkerbruket, jemväl anses vara ett stundom nyttigt korrektif emot spannmålsförrådets hopande hos producenterne till förlägenhet och lidande för dem; dock bör anmärkas, att bränningen inom detta län egentligen är beräknad på afverkning af potates till bränvin. Att jordbruksnäringen nu ganska mycket beror af bränningsrättighetens fria utöfning måste dessutom medgifvas; och till exempel härom kan i synnerhet återopas förhållandet uti Wädtele, Kulings, Gäseneds och Wedens härader, hvarest allmogen i seduare tider företagit sig att, på en för öfrigt nog otacksam jord, odla potates i stort och deraf tillverka bränvin, som afsättes på andra orter med betydlig vinst för härardernes annars vanlottade jordbrukare och till ej ringa lättnad för dem vid krono- utskylternes godtgörande.

b) *Boskapsskötsel* utgör, äfven då den betraktas skild från åkerbruk, en hufvudsaklig beståndsdel af folknäringen. Ut i de delar af länet, hvarest åkerbruket är i mesta flor, nämligen på slättbygden af Dahlsland och uti tillgränsande trakter af Westergöthland, har detta öfvervigten; men på norra och vestra Dahl samt i andra trakter af Westergöthland, synnerligen Kinds härad, håller boskapsskötseln snarare jernvigt med åkerbruket och lemna utöfver husbehofvet mer eller mindre betydlig afkastning till afsalu.

På Dahlsland äro ängarne i allmänhet bördiga, hufvudsakligen naturliga och öfver hufvud svarande emot åkern, samt har den couperade delen af landet i synnerhet förmånen af godt och tillräckligt sommarbete. Ängskulturen försummas dessutom icke, och användes dervid merendels klöfver- och thimotej- utsäde; men, äfven utan utsädda frön, underhålles gräsväxten af vild klöfver och andra tjenliga foderslag, när igenläggningen sker efter väl häfdad åker. Inom Westergöthland är ängsodlingen mindre utbredd och föga använd uti de södra trakterna, som likväl delvis hafva goda fodertillgångar från naturliga ängar: tillräckligt sommarbete finnes der nästan allmänt.

Hornboskapen på Dahlsland är i allmänhet af litet, men godt, inhemskt slag, som tilltager i godhet med ängs-kulturens utvidgande. Uti Westergöthland, der boskaps kreaturen oftare inköpas från andra orter, äro slagen mera blandade och sinsemellan skiljaktiga, likväl i allmänhet icke stora, fastän stundom ganska goda. Till racens förädling eller fortplantning af bättre racer har i intetdera af landskapen något blifvit tillgjordt, annorlunda än såsom undantag af jordbrukande ståndspersoner, hvilka mellanåt förskaffat sig större och bättre stamrace från andra orter. Oxar användas vid jordbruket och vid kortare körslor i alla delar af länet samt på några ställen jemväl till mera långväga forslingar. Endast under höst-, vinter- och vårmånaderne, eller så länge marken är frusen eller betäckt af snö och utan bete, nyttjas i allmänhet stallfödring för boskaps kreaturen.

Hästarne äro på Dahlsland af någorlunda god art och medelmåttig storlek, i synnerhet norr ut, hvarest inhemska stammen är mycket blandad med den än bättre Norrska hästracen. Jemväl i öfriga delar af länet äro hästarne, ehuru af flera olika slag och mera små än stora, skäligen goda och väl underhållne i allmänhet. Relativt till hemmantal och folkmängd hålles mindre antal hästar uti de sydliga trakterne af Westergöthland, än annorstädes i landskapet, hvilket åter är följd af hemmanens inskränkta fodertillgångar; men uti vissa trakter af länets norra del, der fodertillgångarne äro ymiga, kunde hästafveln ökas och utbildas till näringsgren, om hingstar af ädlare och goda slag funnos till racernas upphjelpande. För närvarande finnas endast tvänne sådana hingstar stationerade härstädes, deraf en från Strömsholm, tillhörande kronan, och den andra tillhörig hushållnings-sällskapet. Emellertid försäljas ifrån Dahlsland årligen 2 till 300 föl, som vanligen inköpas af allmogen uti Westergöthland och Bohus län.

Färafveln är ganska betydlig i det hela. De får, som af allmogen uppdragas för eget behof till föda och beklädnad eller ock till afsalu, äro merendels grofulliga, af Svenskt eller blandadt slag. Finulliga, ursprungligen af Tysk eller Spansk race, underhållas äfven, i synnerhet hos ståndspersoner; hvarförutan Schäferier af Electoralrace under sednare åren blifvit anlagda på ett par ställen, nämligen å Gräfsnäs och Rånnums säterier. Den förminskning, allmogens färbjordar lidit genom sjukdomar efter de våta somrarnes vid slutet af förra och början af detta qvinneium, har sedermera blifvit någorlunda ersatt genom ny afvel.

Getter finnas ännu i bergs- och skogstrakterne inom de mest nordliga och mest sydliga delarne af länet; men för öfrigt äro dessa kreatur afskaffade, såsom skadedjur i den mån jordbruket vunnit förkofran.

Svin uppfodas till betydlig mängd uti de seminanta delarne af länet; och äfven annorstädes för husbehof deraf träffas på somliga ställen goda racer.

Af fjäderfå finnas i allmänhet gäss och höns. Gåsafveln är icke obetydlig på södra Dahlsland och å slättbygden af Westergöthland, utan lemna årligen öfverskott till afsalu.

Att boskapsafveln tilltagit öfver hufvud, om icke fullkomligen i bredd med jordbruket, åtminstone betydligt visar sig af alla förhållanden och är äfven naturligt, då dessa näringar hafva på hvarannan en beständig vexelverkan, så att den enas förkofran gifver medel vid handen till den andras. Om och huruvida bränvinsbränningen bidrager till boskapsafvelns utvidgande kan vara svårt att afgöra, likväl synes gifvet, att den icke är ett nödvändigt vilkor för boskapsskötselns bestånd och att kreatursracerne snarare försämras än förbättras genom njutningen af drank, ehuru det är onekligt, att denne i knappa foderår eller på orter, som hafva ringa hötillgång, lemna betydligt understöd åt ladugården; dock gör den utan tvifvel mesta nytta vid svinkreaturs uppfödande.

Boskapskötselns afkastning i länet torde numera fullt svära emot behovet för det hela, fastän allmogen uti de magra, mycket befolkade trakterne söderut årligen inköpa både hästar och hornboskap från andra län, ty genom försäljning från Dahlsland anses förhållandet jemnadt; och i öfrigt förer allmogen ett sparsamt lefnadssätt öfverallt, för att kunna sälja något af lefvande kreatur samt ost, smör och andra viktualier, derå priserna under de sistförflutna åren varit fördelaktiga för säljaren.

Salpetertillverkning, som kan anses vara ett bihang till ladugårdskötseln, har icke någonsin haft särdeles framgång i detta län, ehuru skogstillgången kanske skulle medgifva dess allmännare utöfvande på en del orter.

c) *Skogar*, bestående hufvudsakligen af tall och gran, finnas ännu till stor vidd och betydenhet inom länet, särdeles på Dahlsland samt i Wedens, Bollebygds och Kinds härader af Westergöthland, hvarest skogen längst i söder till någon mindre del består af bok. Ek och andra nyttiga löfträd växa öfver hela länet, dock mera spridda, endast utgörande smärre skogsparker och lundar.

Skogarne äro numera nästan öfverallt enskild tillhörighet och begagnas dels i samfällighet, dels storskiftade och äfven på några ställen enskiftade;

varande de socknar ganska få, som icke hafva skogsandelar till hemmanen, de fleste om ej alla på ettdera af nämnda sätt, härvid oafsedt jernbruken, under hvilka större skogstrakter vanligen innehafvas, merendels med äganderätt.

Af de före detta kronan förbehållne fyra kronoparker och fjorton kronoallmänningar hafva tvänne af de förra och delar af den tredje, samt tolf af de sednare blifvit tid efter annan, på grund af de allmänna förfoganden, Kongl. Maj:ts med Rikets Ständer i ämnet vidtagit, kronan afhände och till härader, socknar eller vissa hemman öfverlåtne, med eller utan skatt, antingen till samfällt bruk och nyttjande eller till fördelning emellan hemmanen. Deremot äro kronoparkerne Hunne- och Halleberg helt och hållet, samt kronoparken Edsmären till någon del, bibehållne under kronans äganderätt och ställde under Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes härstädes förvaltning, för reglering och begagnande efter nyare traktuggningsättet, hvilket äfven allmänt å dessa skogar blifvit tillämpadt.

Fördelarne af detta skogshushållningssätt blifva allt mera ögonskenliga, i den mån detsamma hunnit utveckla sig och gifva resultater. Alla de afverkade skogsyrtorna äro, hufvudsakligen genom sjelfsåning och dermed förenad, i jemförelse med ytornes vidd icke särdeles kostsam hjälpsåning, nu återbeväxta med ungskog. Från kronoparkerne Hunne- och Halleberg har virkets afsalu med den fördel kunnat bedrifvas, att, sedan kostnaderna för förvaltningen, uppförande af karaktershushus å öfver-jägmästare-bostället Bergegården och inköp af fyra å parken belägna hemman blifvit fråndragne, dessa parker derutöfver gifvit för nästförflutna fem år en kontant behållning af 6,865 R:dr.

Vid kronoparken Edsmären har första blocket blifvit till hela dess vidd besådt, samt tredje blocket för sådant ändamål inhägnadt, och hafva kostnaderna för dessa nya hushållningsåtgärder under sistförflutna fem år öfverstigit inkomsterna med 992 R:dr.

Vid häradsallmanningen Brevikshult, hvars inkomster af delägarne disponeras, uppgår deremot de sista fem årens nettovinst till 288 R:dr.

Dels i plantskolor, dels i öppna marken vid handsådd, hafva å kronans parker inom länet blifvit under ifrågavarande qvinqvennum utsådda 5 tunnor ollon af ek och bok, 2½ tunnor hagtorns- och slåbär, omkring 300 \mathcal{L} frö af gran, tall och lärkträd samt 100 \mathcal{L} björkfrö; hvarjemte å Hunneberg 29,000 st. plantor af ek, bok, lärkträd med flera slag blifvit i skogen utplanterade; och, för att uppmuntra allmogen till den lönande industrien af skogsfrösamling, hafva tryckta afhandlingar om sättet för frösamling blifvit genom hushållnings-sällskapet gratis bland allmogen utdelade, samt genom allmänt

kungörande tillkännagifvet, att skogsfrö, till allmänt gängse priser, inköpes så väl af bemalde sällskap, som af förvaltningen vid kronoparkerna i länet.

Äfven enskilde hafva börjat omfatta det omförmälda skogshushållnings-sättet, såsom vid säteriet Hjelmared i Westergöthland samt vid Upperuds och Gustafsforss bruksbolags äfvensom vid säteri egendomen Ekholmens skogar på Dahlsland; hvarförutan, vid de skogegående militie-boställen inom länet, hvilka i sednare åren undergått laga syner, planer för ordnad skogshushållning blifvit upprättade och gillade.

Att en sådan hushållningsmethod kommer att af enskilde allmänne införas torde dock icke på länge vara att motse, enär dels kostnaderna för skogens mätning, taxation och indelning samt hägnader och återbesåning m. m. äro särdeles dryga, dels vinsten utfaller först efter längre tids förlopp, dels icke någon författningsenlig garanti finnes att den började planen kommer att af en ny ägare fullföljas, och dels ansvaret för åverkan och ohägn icke är nog afskräckande; hvartill kommer den oinskränkta rättigheten till svedjande, som derföre äfven mångenstädes bedrifves utan måtta. Genom premier och ändamålsenliga författningar torde likväl mycket kunna uträttas.

Att nu emellertid under de förhållanden, som här ofvan blifvit anmärkta, skogarne äfven under nu ifrågavarande qvinqvennum varit i aftagande, kan nästan ej betviflas, enär detta faktum dessutom synes antydt af andra omständigheter. I allmänhet äro de likväl ännu fullt tillräckliga för länets behof och kunna från några orter fortfarande lemna tillgång på skogseffekter till betydligt afsalu, så framt ett bättre skogshushållningsätt skulle vinna inträde och af enskilde skogsägare med förtroende omfattas, hvilket dock ej torde kunna ske hvarken lätt eller snart i ett län, der skogarne hufvudsakligen tillhöra allmogen. Ett nyttigt skogsbesparingsämne, nämligen brännorf, är att tillgå på många trakter inom länet; men hittills begagnas detta endast till någon liten del på södra Dahlsland samt något mera i vissa härader af Westergöthland, hvilka orter, såsom delvis utgörande slättland, redan antingen lida skogsbrist eller måste afhemta deras behof af ved och virke från aflägsna ställen.

I byggnadssättet hafva förändringar, som verkat till skogsbesparing, icke blifvit i allmänhet vidtagne, utan har tvertom allmogens tilltagande håg att bygga högre och rymligare boningshus, som på vissa orter bestå af tvänne våningar, snarare bidragit att öka skogsåtgången, äfvensom den måste hafva blifvit ökad i och för årligen tillkomna nya bostäder. Nästan alla hus på landsbygden

landsbygden och de flesta i städerna byggas för öfrigt ännu vanligen af träd; dock har en början blifvit gjord med andra byggnadsämnen användande, nämligen sten, brändt och obrändt tegel samt kalkbruk, i Borås och synnerligast i Wenersborg, hvilket byggnadssätt vunnit efterföljd på ett eller annat ställe å landet och torde ytterligare sprida sig derstädes, sedan det blifvit medgifvet, att soldattorp och äfven byggnader å militie-boställen få af slika skogsbesparande materialier uppföras. Stängseln verkställes ännu i allmänhet på skogens bekostnad; dock har bruket af stenmur omkring ägora, äfvensom något af jordvallar, i sednare tider tilltagit och jemväl bland allmogen vunnit efterföljare. Någon ingripande reform i dessa afseenden lär icke kunna förväntas, innan bristen på skogseffekter blifvit så tryckande, att den dertill tvingar.

d) *Bergsrörelse.* Större och rikhaltigare jernmalmsgrufvor finnas icke inom länet; dock begagna Billingsfors bruksägare fortfarande malmfyndigheten i kringliggande orter. Som denna likväl hvarken är tillräcklig eller till tackjernsblåsning fullt tjenlig, måste malm ifrån Wermland och andra orter äfven användas.

Under ifrågavarande qvinqvennum hafva följande förändringar i afseende på jernbruken ägt rum:

Vid Bäckefors bruk har behörigt tillstånd till inrättande af en gasvällugn blifvit meddeladt år 1844;

Gustafsforss bruk har år 1845 blifvit tillökt med en stångjernshammare och en vällugn;

Vid Hanefors bruk har år 1844 tillåtits inrättandet af en större stålugn;

Vid Lisefors manufaktur har äfven 1844 tillåtits inrättandet af en stålugn;

Vid Rådanefors bruk har, genom Kongl. Bergs-Collegii Utslag den 27 Oktober 1845, tillåtelse meddelats till begagnande af en dubbel Lancashirehård i stället för tyskhårdarna samt en särskild hammare för smältornas hopslående;

Vid Trollhätte manufakturverk har Bergs-Collegium, genom Utslag den 5 Mars 1846, beviljat inrättandet af planerhamrar för särskild stock; hvaremot

Volfenforss bruk, till följd af Bergs-Collegii Utslag den 2 November 1840, blifvit nedlagdt.

Enligt de uppgifter, som kunnat erhållas, har tillverkningsvärdet vid de inom länet befintliga tolf bruk med 25 stångjernshamrar och åtta bruk med 8 ämnesshamrar utgjort 381,196 R:dr 12 sk. per medium årligen,

De i länet befintlige två kopparhamrar förädla årligen per medium 182 Sk~~z~~ till ett tillverkningsvärde af omkring 27,300 R:dr.

Till bergsrörelsen kan för öfrigt räknas: ett täljstensbrott uti Wedbo härad, hvarest till afsalu förfärdigas grafstenar, milstolpar och vägvisare samt grytor och andra käril; flera skifferbrott inom Nordahls härad, dervid takskiffer tillverkas jemväl till afsalu utom orten, qvarnstensbrott inom Nordahls och Gäseneds härader, derifrån orternes allmoge upphugger qvarnstenar för husbehof och jemväl till afyttring åt andra orter; kalkugnar, deraf inom Wäne härad vid foten af Hunne- och Halleberg finnas elfva stycken med rik tillgång på kalksten, och hvilka vanligen för året tillverka och afsätta minst 1,000 tunnor kalk hvardera, hvarförutan åtskilliga mindre kalkstensbrott finnas på andra spridda ställen inom länet och begagnas till kalkbränning för ägarnes eller grannars husbehof. Gulockersslammeriet vid Semsholms säteri i Gäseneds härad har, i anseende till täta ombyten af ägare, icke varit bedrifvet under detta qvinquennium. Värdet af tillverkningarne vid samtliga de öfriga verken kan icke ens approximativt med någon säkerhet beräknas.

e) *Fabriker, Bruk, Werk och öfrige Näringar* på landet, hvilka icke höra till bergsrörelsen.

Sågverk och Sågar. Större inrättningar för virkessågning eller egentliga sågverk finnas i synnerhet på Dahlsland och vid Götha elf, af hvilka företrädesvis de vid Upperud och Trollhättan, äfvensom de vid Lilla Edet, hvilka sistnämnda numera, efter den i förra berättelsen omnämnde brand, blifvit nybyggda, befinnas i fullkomligt godt skick. För öfrigt saknar icke någon del af länet mindre salu- och legosågar.

Sågverken på Dahlsland äro grundade på stockfångst från egna och andra skogar inom orten; men de vid Götha elf belägna sågverk, alla grundade på köptimmer, förses dermed från andra orter och hufvudsakligen från Wermland; och har under detta qvinquennium, samt särdeles sednare delen deraf, sågverksrörelsen, med afseende å den lifliga exporten, bedrifvits med öfvervägande fördel; dock kan, i saknad af nödiga uppgifter, det årliga tillverkningsvärdet ej uppgifvas.

Skeppsvarf för fartygs och båtars nybyggande och reparation äro anlagda och hafva under fördelaktig konjunktur bedrifvits vid Trollhättan och gamla Lödese, oberäknadt vid staden Wenersborg, derom här nedan vidare förmåles. Vid förstnämnde ställe är varfvet försedt med dockbyggnad; och sysselsätta varfven vid Trollhättan och Lödese, vår- och sommar månaderne, tillhopa 64 arbetare; varande varfsägarnes inkomster uppgifne till 14,049 R:dr årligen.

Tegelbruk. Af sådana finnas 27, vid hvilka omkring 100 arbetare blifvit under vanliga arbetstiden sysselsatte; och hafva tillverkningarnes värde utgjort per medium 14 à 16,000 R:dr årligen.

Pappersbruk. Sedan sednast afgifne Berättelsen har ett nytt sådant kommit till stånd, - så att för närvarande finnas 4 stycken. Arbetarnes antal utgör tillhopa 16 och årliga tillverkningsvärdet per medium 6,628 R:dr.

Glasbruket vid Limmared i Kinds härad har bedrifvits med 30 arbetare och tillverkningsvärdet per medium utgjort 17,358 R:dr om året.

En *Lerkärls-* och *Kakelugnsfabrik* drifves i Frendeforss socken med 3 arbetare och årligt medelvärde af 450 R:dr. Dessutom finnas 11 kalkugnar, anlagda vid foten af Halle- och Hunneberg, med 4 arbetare vid hvarje ugn; och kan hvarje sådan antagas årligen förbränna 1,000 tunnor kalk.

Mekaniska Bomullsspinnerier finnas vid Nääs i Wädtele, Sjuntorp i Flundre härad och, nyligen inrättadt, vid Öjebro å Trollhättan; och sysselsättas vid Nääs 300, Sjuntorp 100 och Öjebro 20 personer, mestadels barn; utgörande tillverkningsvärdet per medium vid Nääs 215,000, vid Sjuntorp 74,000 och vid Öjebro 15,000 R:dr. Dessutom är vid Nääs nu mera inrättadt äfven *Mekaniskt Bomullsväfveri* med årligt tillverkningsvärde af 3,000 R:dr. Deremot har spinneriet vid Kullen nedbrunnit, utan att det sedermera blifvit uppbygdt.

Mekaniska Konstväfverier, med tillhörande dressningsmaskiner, blekeri och appreterverk. Tvänne sådana finnas i Marks härad och hafva sysselsatt 265 arbetare, hvilka tillverkat kambrick, shirting och kypert till ett årligt medelvärde af 218,328 R:dr. Den större af dessa inrättningar, eller den vid Rydboholm, har efter slutet af ifrågavarande qvingvennum härjats af brand, men är numera åter iordningställd, hvilket kommer att i näst afgifvande Berättelse närmare omförmälas.

Klädesfabriken vid Nääs har fortfarande drifvits med tillämpning af sednare tiders förbättringar och med 10 arbetare per medium årligen tillverkat kläden till ett värde af 17,939 R:dr.

Färgerier. Sådana finnas anlagda i sammanhang med spinnerierna vid Nääs, Sjuntorp och Öjebro. Dessutom ett mindre vid Genneved i Bjerke härad samt tre i Kinds och Marks härad, nämligen vid Ljungsarp, Sexdrega och Svenljunga.

Blekeri finnes vid Nääs, inrättadt på Engelskt sätt.

Valkar och *Vadmalsstammar* finnas 42 till antalet. De betydligaste äro i Marks härad och en del af dem stampa årligen omkring 200,000 alnar vadmal.

Garfverierna hafva på landet ökats till 23, af hvilka endast ett drifves för läderberedning på Engelska sättet. De mindre garfverierna och skionberedningsanstalterna äro att räkna bland allmogens binäringar.

Cementverk för beredande af murbruk till arbete under vattnet. Sådant finnes endast vid Vargön i Wäne härad, hvartill hufvudsakliga rudimaterierna hemtas ifrån Kinnekulle.

Pottaske-Calcineringsverk finnas, 1 inom Redvägs och 5 inom Kinds härad, hvilka årligen tillverka omkring 1,640 L&L pottaska.

Vid *Oljeslageriet* å säteriet Strömsberg i Tössbo härad har årligen tillverkats omkring 1,000 kannor olja; varande jemväl ett annat oljeslageri anlagdt å Qvarnabo i Kullings härad.

Om *Mjölqvarnarnes* antal och stenparen dervid upplyser statistiska tabellen, De invid Götha elf belägne och en del andra qvarnar, som hafva oafbruten vattentillgång alla årstider, äro i synnerhet indrägtiga; och mjölqvarnarnes afkastning i det hela måste så mycket heldre vara i stigande och ganska betydlig, som sädeskonsumtionen årligen ökats i bredd med en tilltagande befolkning; men att approximativt bestämma qvarnafkastningens totalbelopp låter sig ej göra med grund af tillgänglige upplysningar i ämnet.

f) *Binäringar*. *Jagt* idkas vanligen mera till nöje och tidsfördrif, än såsom binäring; dock kan den någon gång, i synnerhet hvad beträffar rofdjursjagten, lemna bidrag till idkarens försörjning.

Fiske bedrifves till husbehof i alla delar af länet, hvarest sjöar och vattendrag lemna tillfälle dertill. Mera betydligt och äfven till afsalu idkas fisket i Wenern och Götha elf, der äfven lax fångas.

Biskötsel idkas mer eller mindre i nästan alla delar af länet, förnämligast söderut, dock icke heller utan framgång på Dahlsland. Partier af vax kunna således årligen försäljas utom länet till Stockholm och Götheborg.

Tjäru- och Beckbränning bedrifves i smått på några ställen å Dahlsland och annorstädes, hvarest tjäruvirke efter nedfälld skog finnes; dock sådant endast till husbehof och afsalu åt grannar.

Kolning för jernbruken, der sådana finnas, och i öfrigt för afsalu i städerna utgör en för allmogen vigtig binäring, synnerligen på öfra Dahlsland.

Körslor för jernbruks- och sågverksrörelsernes behof, samt försling af köpmannagods emellan Götheborg och uppstäderna i vestra delen af riket kunna anses såsom binäring för invånarne i vissa trakter af länet. Likaså flottning af timmer, sågstockar och virke för dem, som bebo stränderne af sjön Stora Lee och dermed förenade vattendrag samt af Wenern och Götha elf.

Tillverkningen för band af ylle-, linne- och bomullsväfnader antingen af hemspunnet eller inköpt garn är inom södra delen af länet, förnämligast Marks, Kinds och Åhs härad, en högst viktig näringsgren, deraf den talrika befolkningen uti dessa merendels sterila trakter i ganska hufvudsaklig mån hemtar medel för uppehälle och bestånd. Det tillverkningsbelopp härifrån, som årligen utom länet afsättes genom gårdfariehandel, uppgår till omkring två millioner alnar af alla slag, förutan band, strumpor, tröjor, vantar, täcken och ryor; och den afsättning utaf sålunda tillverkade ylle-, linne- och bomullsväfnader, som särskildt äger rum genom resehandlande från Borås och Ulricehamn samt genom personer i dessa städer eller på landsbygden, hvilka dermed drifva handel i parti på andra inländska städer och orter samt på Norrige, är än mera betydlig samt uppgående vanligen till dubbelt, oberäknadt hvad på bägge dessa sätt föryttas af i Halland tillverkade väfnadsartiklar. Efter approximatif beräkning kan förläggares och tillverkares vinst af ifrågasvarande väfnadsindustri uti länet anses utgöra i medeltal 450,000 å 500,000 R:dr om året; och förtjenar härvid anmärkas, att, oaktadt tillverkningsbeloppet vid Rydboholms konstväfverifabrik årligen blifvit ökad, synes sådant äfven under nu ifrågasvarande qvinnevennum icke hafva menligt inverkat på husväfnadsslöjden, hvilken tvertom finnes hafva samtidigt varit i tilltagande jemte afsättningen på tillverkningarne.

För öfrigt tillverkas husväfnader af ull, lin och bomull inom alla delar af länet, oberäknadt den södra, något deraf äfven till försäljning åt städernes invånare, men i allmänhet för eget husbehof; och synes händighet i väfnadsyrket alltmer utbreda sig.

Läderberedning, oafsedt den som sker vid anlagda ordentliga garfverier, utgör på några orter inom länet en allmogens binäring. Den sträcker sig dock egentligen till grannars och närboendes betjenande.

Trädarbeten, bestående af laggkäril, trädkor, trädtrickar, såll, askar, korgar, väfskedar och mera dylikt förfärdigas af allmogen på åtskilliga orter inom Kinds, Wedens och Bollebygds härad i synnerhet och föras till afsalu jemväl utom länet; dock kan förtjensten af denna binäring i det hela icke vara så särdeles betydlig.

Lie- och skärsmide samt tillverkning af linhäcklor, kardor, skrubbor, nålar, hakringar och mera sådant småkram drifves såsom bihandling af allmogen i några trakter af Kinds härad, både för länets behof och till afyttring utom länet.

Timmermans- och murarehandtverket utöfvas såsom binäring af allmogen i Ahle och Bjerke härader samt delar af Kullings och Wäne härader, äfvensom timmermansbandtverket uti ett par socknar på Dahlsland närmast Wermländska gränsen. För detta ändamål ske årligen tidtals utvandringar till mer och mindre aflägsna orter utom länet, derifrån besparade arbetslöner återbringas till ett ej obetydligt belopp hvarje år. Dessutom finnas i Wedens härad flera hemmansbrukare, som äro så kunnige mur- och byggmästare, att de entreprenera om kyrkors samt andra större byggnaders uppförande och inredande.

Sjöfart. Seglationen på Wenern och Götha elf, till så vidt den har till föremål jern- och trädvarors transporterande från Wermland och Dahlsland med flera orter till Götheborg samt återtransport af stapelstadsvaror, lemnar någon biförtjenst äfven åt den allmoge, som bebor sjö- och elfstränderne; och i öfrigt förse Wädtele, Ahle och Flundre härader staden Götheborg årligen med något sjöfolk, deraf en inkomst, fastän ringa, således jemväl torde tillskyndas hemorten genom sjöfolkets besparade månadshyror.

Handel. Till så vidt landsbygden angår, drifves handel med spanmål, bränvin, kreatur och andra ladugårdsalster och skogseffekter samt i allmänhet landtmannavaror, hvilka afsättas i städerna och ifrån Dahlsland öfverföras till Norrige af producenterna sjelfve.

Efter den utvidgning i handelsrättighetens utöfvande, som genom Kongl. Handels-Ordningen den 22 December 1846 blifvit medgifven, har handel med specerier och dylikt äfven etablerats flerstädes å landet, hvilket i näst afgifvande Berättelse kommer att närmare omförmälas.

Den så kallade gårdfarihandeln, till hvars utöfvande allmogen i sju härader af Westergöthland af ålder ägt rättighet, har väl äfven under detta qvinnium aftagit samt allt mer och mer dragit sig ifrån landet till städerna Borås och Ulricehamn, men utgör ännu en för distriktet ganska vigtig binäring. År 1846 begagnades samma rättighet nästan endast af Kinds, Redvägs och Åhs häraders hemmansbrukande allmoge, som till ett antal af något öfver 375 personer tvänne gånger om året, på bestämda tider, utvandra till alla delar af riket och till Norrige, för att afyttra gårdfarihandelsdistriktets betydliga slöjd-tillverkningar, hufvudsakligen bestående i väfnader af alla inhemska slag. Utöfningen af ifrågavarande handelsfrihet, som ej saknar likartade exempel inom andra län, fastän der ej grundade på särskilda privilegier, är, i anseende till de sju häradernes svaga och inskränkta samt för folkstockens underhållande otillräckliga jordbruk, ett nödvändigt vilkor för allmogens

bestånd och derjemte ett verksamt medel till det välstånd, som ofta visar sig både inom de orter, hvilkas invånare begagna gårdfarihandelsrättigheten, och ibland de orters invånare, som numera lemna denna rättighet obegagnad, sysselsättande sig hemma med tillverkning af väfnader och förfärdigande af andra föremål för gårdfarihandeln; och gäller detta sednare i synnerhet om det stora och folkrika Marks härad, hvarest hufvuddelen af väfnaderna tillverkas med mycken flit och en skicklighet, som förtjenar all uppmuntran. Gårdfarihandeln i och för sig sjelf, fastän underkastad äfventyr och förluster, inbringar visserligen ännu, oberäknadt den vinst forläggare och tillverkare åtnjuta, en ungefärlig inkomst af 50 å 60,000 R:dr om året.

Handtverkerier på landet. Enligt den till Kongl. Commerce-Collegium för sista året af detta qvinqvennum, eller för år 1846, ingifne Berättelse, funnos samma år på landsbygden 209 skraddare, 218 skomakare, 64 snickare, 96 smeder, 49 murare, 18 garfvare och 12 glasmästare; hvarförutan 31 personer der arbetade på egen hand i andra handtverksyrken; och begagnades af alla dessa tillhopa 451 lärlingar. Antalet af handverkare och deras lärlingar har således under detta qvinqvennum betydligt ökat.

Undantagande de betydligare binäringarne inom södra delen af länet, har det icke varit möjligt att med tillförlitlighet utröna den ungefärliga inkomst, de öfriga årligen lemnat, emedan uppgifter härom i allmänhet saknas och svårligen stå att erhålla. Dock har väfnadsindustrien synbart tillagit.

I afseende å land- och vattenkommunikationer anmärkes: att emellan Alingsås och Lerum en ny väg af ungefär 2 mils längd genom dels Kullings och dels Wädtele härad blifvit anlagd, till undvikande af de branta backar, som på den förut begagnade vägsträckningen försvårade kommunikationen. Detta arbete, utfördt genom ett enskildt bolag med särskildt statsanslag af 2,500 R:dr och rättighet att till öfriga kostnadens betäckande uppbära vägtull, har blifvit fullbordadt med all erforderlig planmässighet och omsorg, så att ej mindre backar undvikits, utan ock vägsträckningen emellan nämnde ställen blifvit förminskad. Likaledes har emellan Wenersborg och Åmål vägen öfver Köpmannefjell i Nordahls härad blifvit omlagd och en hvälfvd bro af huggen sten med rullbro af jeru slagen öfver Köpmanneström; hvarjemte en större väglängd i samma härad emellan Melleruds och Torpane gästgifvaregårdar är omlagd till undvikande af svåra backar; varande dessa vägarbeten uppskattade till 32,337 R:dr, deraf visserligen hälften utgått såsom bidrag från statsverkets sida, men återstoden blifvit bekostad af häradets vägbyggnadsskyldige 128; dels hemman, hvilkas innehafvare med berömvärd ihärdighet arbetet utfört.

I Wedbo härad har vägen från Germundebyn i Ärtemarks till Bengtsbron i Laxarby socken blifvit utvidgad och på åtskilliga ställen omlagd med 3,000 R:dr statsanslag, utom det att ny väg af $\frac{1}{2}$ mils längd från Hajums mossar till Tobaks-klef blifvit i samma härad anlagd.

I sammanhang med förstnämnde väg emellan Alingsås och Lerum är jemväl ny väg af $\frac{3}{4}$ mils längd från Norsesund till Edsås i Kullings härad anlagd, hufvudsakligen till befrämjande af kommunikation emellan städerna Götheborg och Borås samt landsbygden inom Kullings, Gäseneds och Bollebygds härader; hvarförutan i förstnämnde härad allmänna landsvägen vid Klefvalid blifvit, med något statsanslag, men hufvudsakligen genom försorg och på bekostnad af Handlanden Fr. Sundler, omlagd till undvikande af en svår backe.

Under detta qvinqvennum hafva äfven de storartade arbetena till Trollhätte Kanals ombyggnad med vidgade dimensioner blifvit fullbordade på det mest utmärkta och ändamålsenliga sätt.

Förslag till flere vägomläggningar äro jemväl å bane.

§. 4.

Politisk Författning.

a) *Kammarverk.* Häraf lemna statistiska tabellen en allmän öfversigt. Under åren 1842 till och med 1846 har icke något hemman förfallit i ödesmål, ej heller har något krono-nybygge blifvit upptaget; men två under förra åren å allmänningstrakter anlagda nya hemmansdelar och lägenheter hafva under tiden blifvit skattlagde och satte till sammanräknadt $\frac{1}{2}$ dels mantal. Derjemte hafva tvänne ödeshemman, med åtnjutande af frihetsår, upptagits till ny skattläggning, samt en ny kronolägenhet blifvit skattlagd till ränta, äfvensom åtskillige till menigheter upplätne f. d. krono-allmänningar. Nya vattenmjölqvarnar med 33 par och gamla med 18 tillökade par qvarnstenar samt 8 sågqvarnar äro till anläggning och inrättande beviljade; och hafva förut anlagda nya eller med ökade stenpar försedda gamla qvarnar blifvit skattlagde för 37 grofmålds och 6 siktmaålds stenpar.

Med hemmansklyfning har fortfarits på en del orter; men i allmänhet synas hemmansklyfningarne blifva sparsammare än förut, hvarjemte redan utklufne små hemmanslotter oftare åter sammanslås. Många jordlägenheter hafva väl fortfarande blifvit genom förpantning eller annorledes upplätne från skattlagda

skattlagda hemman till längre nyttjande eller everldelig besittning; men äfven härutinnan visar sig dock mera återhållsamhet än förr. Anläggningen af jordtorp, dagsverksskyldige under hemmanen, synes deremot vara i tilltagande, utan tvifvel till båtnad för hemmansägarens jordbruk. Ägoskiftet och i följd deraf utflyttningar från byalag hafva under detta qvinqvennium fortgått i ungefärligen lika mån som tillföre. Hemmansbruket sköttes 1846 af 16,081 possessionater, boställsinnehafvare och andra själfägande eller själfständiga jordbrukare samt af 3,592 arrendatorer och hälftenbrukare.

I afseende å postgårdarne har någon förändring ej timat. Deremot har i afseende å gästgifvaregårdarne flyttning från ett till annat ställe ägt rum, till följd af vägomläggningar, hvilka äfven medfört inrättande af några nya gästgifverier; och är vid 16 gästgifvaregårdar inom länet skjutsningen ställd på entreprenad.

Strörensningar till förekommande af vattenöfversvämning å odlade eller odlingsbara marker hafva blifvit på flera orter verkställda med särdeles framgång och nytta, synnerligen uti Kullings och Gäseneds härader, der ordentliga strörensningsslag af orternas invånare blifvit inrättade och försedda med af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande fastställda reglementariska stadganden.

b) *Statsbidrag.* Deras värdesbelopp å hvarje beskattnings- och prestations-titel utvisas i allmänhet af statistiska tabellerna särskildt för hvar slags hemman och för hvarje näring. I afseende å rustning och rotering återopas sist afgifne Berättelse.

Sammanlagda beloppet af alla i länet belägna rusthållsstammars och augmenters för rustningen anslagna räntor utgör, efter medeltalet af 1842 med 1846 årens markegångar, 22,418 R:dr 20 sk. banko.

Klereciets aflöning ingår endast till så vidt i statistiska tabellerna, som den af skattdragande hemman, inrättningar, näringar och personer särskildt och årligen utbetalas. I sådan del rättar den sig merendels efter tiondesättning och gamla eller nyare öfverenskommelser, som dels äro af Kongl. Maj:ts stadfästade för viss tid eller ock i allmänhet endast gälla för den lönade prestmannens tjenstetid. Utgiften härtill, inberäknad kyrkobetjeningens aflöning, är för ena orten så olik den andra, att hvarje från det hela dragen slutsats om samma utgifts belopp på hemmantal eller annorledes skulle blifva förvillande. Detta onus är dock ganska säkert på landsbygden ett bland de betydligaste, då beloppet deraf kanske uppgår till 15, 20, 25 och ända till 30 R:dr Banko på helt mantal om året, oberäknadt de så kallade jura stolæ. I städerna

deremot äro invånarnes afgifter till Klereciet jemförelsevis mindre och således vanligen föga betungande.

Med afseende på fattigförsörjningskostnaden anmärkes, att den i allmänhet är för lågt upptagen uti statistiska tabellerna, som för landet grundats endast på de uppgifter, som Kronofogdarne kunnat förskaffa sig och hvilka ofta varit ganska ofullständiga.

För väghållningen på landet erfordras årligen från och med fyra till och med sexton ökedagsverken af hvarje helt mantal, i förhållande till lokalen, samt något mera vid tillfällige större skador å vägarne. Egentligen är dock väghållningsbesväret, när vägarne jemnt och försvarligt underhållas, icke betungande i förhållande till hvad siffran derom utvisar, emedan bidraget dertill för det mesta utgår in natura eller genom arbete på sådane mellantider af året, då hemmansbrukaren och hans dragare äro mindre upptagne af andra göromål och körstor; men det är sannolikt att väghållningsbesväret blifvit drygare eller erfordrat flera dagsverken, sedan väglagningstiden och vägsynerna förflyttades in på sommaren, och likväl förenar sig dermed den allmänna olägenhet, att vägarne nu äro ojemna och tunga för trafiken under sommarmånaderne, då de annars borde kunde vara goda. Nämnde olägenhet torde dock motvägas af den omständigheten, att väglagningsverkställande sommartiden anses falla sig bekvämligast för de väghållningsskyldige i allmänhet och fördelaktigare i det fall, att den inträffar på en tid då jordbruksarbetet lemnar mera ledighet dertill, än vår och höst, i synnerhet när missgynnande väderlek för brukning och skörd försvårar detta sednare angelägna arbete.

Hvad tabellerne upptaga under rubriken: diverse afgifter, onera och allmänna besvär, utgår på landsbygden för kyrko-, prestegårds- och tingshusbyggnad, inqvartering, skallgång och andra jagtanstalter, tingsgästning och häradstjenares aflöning, kurhusmedel, barnmorske-aflöning, djeknepenningar, kollekt- och stamboksmedel och riksdagsmannaarfvode, samt i städerna för kyrko-, skole-, rådhus- och andra publika byggnader, brandredskaps underhållande, Magistraters och stadsbetjentes aflöning, inqvartering, kurhusmedel, djeknepenningar, kollekt- och stamboksmedel och riksdagsmannaarfvode, med flera tillfällige kommunalutgifter. Beloppet af samtliga desse afgifter, både i det hela och för hvarje del särskildt, är allt för olika, orter och städer emellan, att kunna sammanföras och beräknas till något visst å hvarje hemman, bruk, inrättning, näring eller person med den tillförlitlighet i kalkylen, som för ändamålet skulle erfordras.

Såsom bihang, till upplysande af grunderne för persedelvärdets beräkning i tabellerna, medföljer slutligen vidfogade sammandrag öfver 1842 till och med 1846 årens markegångar.

c) *Politi.* Öfver lagarnes verkställighet samt ordningen och säkerheten uti länet vakar Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande med oafbruten omsorg, dervid biträdd af underlydande tjänstemän och betjente, hvilkas antal synes vara snarare för litet, än för stort, och torde vid folkmängdens ytterligare tillväxt blifva otillräckligt. I afseende på allmänna polisen begagnar Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande ganska sällan, och endast vid högsta nödvändighet, rättigheten att utfärda nya stadganden och vitesförbud. Ordning och sedlighet inom församlingarne med hvad mera, som tillhör kyrkodisciplinen eller dermed står i ett närmare sammanhang, vårdas af kyrkoråden och församlingarne sjelfva, hvarvid de byordningar och andre öfverenskommelser, som för hvarje ort äro antagne, vinna tillämpning efter omständigheterna. Mängden af föreskrifter i dessa hänseenden ökas dessutom beständigt genom nya sockenstämmo-beslut; och det synes nästan som ville lättheten för församlingarne att på sådant sätt och för tillfället inom sig göra författningar uti ämnen, som ofta icke äro tillräckligen begränsade, i vissa fall urarta till en egen, mera nitfull, än rättсенlig, lagstiftning. Dock har detta missförhållande på sednare tiden betydligt rättat sig, så att sockenstämmobesluten numera i allmänhet äro vida mera lagenliga, än tillföre.

Den i förra berättelsen omförmälde Ordningssamma-inrättning har blifvit afskaffad, i följd af Kongl. Förordningen den 29 Augusti 1843, hvarigenom socken-nämnder organiseras.

Denna municipal-styrelses verksamhet måste visserligen vara nyttig; men ännu måste man beklaga frånvaron af det intresse för allmänna och kommunens angelägenheter, förutan hvilket ändamålet med dylike institutioner aldrig kan uppnås. Det är dock att hoppas att en sådan allmän anda efter hand alltmera utvecklar sig.

För att lemna ett ungefärligt begrepp om mängden och omfattningen af de göromål, som åligga läns-styrelsen, torde böra nämnas, att de vid Landskanzli- och Landskontors-Expeditionerne incaminerade och anmälda målens antal utgjorde 1842: 13,597, 1843: 16,102, 1844: 14,918, 1845: 15,961 och 1846: 15,528, deribland en stor del varit viktiga eller ganska vidlyftiga samt således erfordrat slerfaldig handläggning och beredning och mycket arbete, innan de kunnat slutligen afgöras. Oberäknadt alla dessa göromål och ärender, tillhörande Läns-administrationen i det hela, deltager Landshöfdingen person-

ligen uti Pröfnings-Komité och markegångssättning, roterings- och rekryterings-kommissioner, mönstringsförrättningar, tvänne beklädnads-direktioner, trenne boställs-direktioner, tvänne lazarets- och kurlhus-direktioner och tvänne hushållnings-sällskaps-förvaltningar, förutan andra mera tillfälliga sammankomster och förrättningar.

I afseende å uppfostrings- och undervisnings-anstalter för folket hafva, utom de på enskilda donationer grundade och i sist afgifne berättelse omnämnde skolor, numera 172 socknar blifvit försedde med dylika, inrättade i öfverensstämmelse med derom gällande författning.

Beträffande helsovården och fattigförsörjningen gäller hvad i sednast afgifne berättelsen blifvit anmärkt.

Det förut omnämnde hushållnings-sällskapet är, enligt Eders Kongl. Maj:ts nådiga stadgar den 1 Oktober 1844, åtskiljdt uti tvänne af hvarandra oberoende sällskaper, under benämningar: det norra, med sammanträden i Wenersborg och innefattande hela Dahlsland samt af Westergöthland Wäne, Bjerke, Fluudre, Ahle, Wädtle och Kullings härader jemte städerna Wenersborg, Alingsås och Åmål, och det södra, med sammanträden i Borås och omfattande öfriga delen af länet. Norra sällskapet kapitaltillgång var vid 1846 års slut 6,575 R:dr 32 sk. 3 rst, hvarförutan det är ägare till en veterinär-inrättning, brandförsäkrad till 1,700 R:dr, samt en landtbeskälare af god race; och fortfarande dessa sällskaper att, efter omständigheterna och blifvande tillgångar, utöfva det helsosamma inflytande, som i förra berättelsen blifvit omnämndt.

Sockenmagasiner finnas inrättade endast uti 27 à 30 socknar, och de äro således ganska få, jemförelsevis emot socknarnes i länet stora antal. De befintlige sockenmagasinernes fonder äro dessutom obetydliga, relativt till socknarnes folkmängd och utsäde, med afseende på spanmålsbehovet efter missväxter, så att de knappast kunna ingå i beräkning vid sådana tillfällen, helst som grunderne för inrättningen merendels förutsätta spanmålslagrets utlånande årligen vid vårtiden, för att efter påföljande skörd återlevereras in natura med viss uppgäld, men hvilket icke gerna kan ske då svårare missväxt inträffar och det skulle vara mest af nöden att återbekomma lånen, till understöd för utsäde behöfvande delägare.

Föreningar om ersättning till jordbrukare, som lidit skada på grödan af frost, hagel, storm och vattenflöde, äro träffade endast inom några pastorater eller socknar, och sådant på mindre bestämda grunder. I öfrigt har denna angelägenhet blifvit lemnad till behandling för tillfället, då allmänna välviljan skulle behöfva att i ofvanberörde ändamål påkallas; dock hafva, mig veterligen,

så beskaffade ersättningsfrågor hittills blifvit högst sällan väckte. Allmännare missväxt, dervid Staten behöft träda emellan med undsättning, har icke heller under loppet af detta qvinqvennum mer än en gång ägt rum, nämligen 1846, hvilket dock, enär verkan af samma missväxt egentligen utvecklats sig 1847, tillhör nästa berättelse att närmare omförmåla.

Sparbanker äro inrättade, en i hvardera af länets fem städer, men på landsbygden finnes ännu icke någon sådan inrättning. Anmärkas kan dessutom, att de tillvarande sparbankerne begagnas minst af den för daglön arbetande folkklass, som skulle bäst behöfva göra besparingar för morgondagen.

Brandstods-föreningar äro på landet före detta allmänt ingångne dels häradsvis, dels pastorats- och socknevis, samt hafva hittills mer eller mindre motsvarat det dermed åsyftade ändamålet. Men sedan ett för länets landsbygd gemensamt brandstods-bolag blifvit stiftadt och af Eders Kongl. Majt med reglemente försedt samt vid slutet af år 1841 trädte i verksamhet, hvilket bolag tillförsäkrar delägare ersättning för förluster genom eldskada å så väl fast som lös egendom, lära väl de gamla brandstods-föreningarne komma att efter hand upplösas. Det nya brandstodsbolagets ansvarssumma utgjorde vid slutet af brandstodsåret 1846 6,972,140 R:dr för fastigheter och 5,352,830 R:dr Banko för lösören.

Rofdjursjagten inom länet bedrifves hufvudsakligen af enskilda samt genom socknevis anställda skallgångar under sommartiden. De inom särskilda härader olika skottpremierna äro för låga, för att kunna mera allmänt uppmuntra till rofdjursjagt såsom industriföretag, hvilket ock haft till följd att den skada å husdjur, som genom rofdjur blifvit orsakad, befinnes uti tilltagande. Per medium under nästförflutna 5 år hafva inom länet årligen blifvit af rofdjur fällde: 36 hästar, 387 nöt, 136 svin, 130 getter, 1,660 får samt 340 höns, gäss och kalkoner, hvilkas värde ej kan skattas lägre än 19 å 20,000 R:dr Banko. Kunde allmänheten förmås att till premier för fångade rofdjur afsätta blott hälften af denna summa, ägde man anledning att emotse en snar förminskning af rofdjur och af den genom dem orsakade förlust för landtbrukaren.

För fångvården, till så vidt den af statsverket bekostas, äro länsfängelser inrättade i Wenersborg och Alingsås, hvilka likväl egentligen begagnas såsom förvarings- och bysättningshäkten. I öfrigt hålla härader och städer särskilda fängelserum till fångars förvarande medan ransakning om dem vid underrätterne förehafves. Fångars transporterande och bevakande under transporten sker nu direkte på statens bekostnad med gästgifveriskjuts och genom tillsatte

fånggevaldigrar; och må anmärkas, att fångspilning under transporter har inträffat mera sällan, sedan nyssnämnde bevaknings-anstalt vidtogs.

Marknader. Förutom sjutton marknader uti länets städer, äro på landsbygden särskilda marknadsplatser utsedde, der tillhopa aderton marknader årligen hållas. Dessa af ålder brukliga sammankomster för handel och köpskap äro vanligen mycket besökte och anses äfven vara nödvändige, såsom medförande lättnad och fördel vid utbyte eller afsättning af stads- och landtmanna-produkter, och de smärre oordningar, som någon gång kunna deryid förefalla, utgöra således ej något skäl till marknadens afskaffande, så länge erfarenheten vitsordar, att marknadsställets läge och öfrige omständigheter befordra ofvanomförmålde allmänt nyttige trafik. Marknadernes antal här i länet synes dessutom icke vara stort, jemförelsevis emot länets arealvidd och folkmängd samt med afseende på tillvarande lokal-förhållanden.

§. 5.

Städer.

a) *Wenersborg.* Grundlagd under Drottning Christinas regering på Hufvudnäs då varande säteris ägor vid södra ändan af Wenern, som här genom den lilla sjön Wassbotten och Carlsgraf förenar sig med Götha elf samt, förmedelst slussarne vid Brinkebergskulle, Trollhättan, Åkerström och Ström, med elfvens utlopp och hafvet. Staden, till en början befolkad från den urgamla staden Brätte, som varit belägen en half mil längre söderut vid slutet af sistnämnde lilla sjö, har ett för handel och sjöfart ganska gynnande läge samt omgifves af en bördig och välbebodd landsort. Jemte de genom Konung Gustaf II Adolfs stadfästelsebref, af den 4 Januari 1620, gamla staden Brätte tillförsäkrade jordägor och lägenheter, blefvo genom Drottning Christinas privilegier, af den 12 November 1646, för Wenersborgs anläggning donerade Hufvudnäs säteri med derunder lydande hemman och herrligheter, hvarförutan staden sedermera inköpt till mulbete tvänne mindre hemmansdelar, så att stadens hela område, svarande emot $7\frac{1}{2}$ hela mantal, utgöres af vid pass 3,000 tunnland jord, deraf omkring $\frac{2}{3}$ delar äro till åker och äng uppodlade, samt innehafvas och brukas till ungefärligen halfva arealen af stadens invånare och andre, som derä förvärfvat besittningsrätt, hvaremot andra hälften, bestående för det mesta af Gammelstadsjorden, ännu är bibehållen åt staden till gemensam disposition och utarrenderas för stadens räkning tillika med Hufvudnäs-ön och sågverket derstädes.

Sjelfva staden är indelad i 433 hela tomter, som för det mesta redan äro bebyggda med nya, till en del pryddliga hus, deribland åtskilliga af brändt tegel, obränt sågspånstegel och kalkbruk, men de flesta af trä.

Sedan sednast afgifne Berättelse har den beslutade tillbyggnaden å Landshöfdinge-Residenset, till stor prydnad för staden, blifvit fullbordad, äfvensom ett större stenhus blifvit inköpt till Rådhus, men presthus saknas ännu. Den antagne planen för stadens återuppbyggande efter 1834 års eldsvåda afser, i första rummet, att bereda åt handel, sjöfart och näringar alla de fördelar stadens förträffliga läge erbjuder, och är för öfrigt beräknad att, jemte stadens förskönande, öka tillgången på rymliga och sunda boningsplatser samt för framtiden sätta staden i säkerhet emot större eldsvådor, för hvilket ändamål staden blifvit genom torg och öppna platser skiljd från öster till vester i 2:ne hufvuddelar och ytterligare genom 2:ne, 30 alnar breda, afskringsgator från norr till söder i 6 distrikter, äfvensom försedd med ny hamngata invid segel- leden och med 2:ne nya torg.

Stadens bestånd grundar sig hufvudsakligen på handel och sjöfart. Jordbruket bidrager äfven betydligt dertill och handtverkerierne något; äfvensom den omständigheten icke är utau inflytande, att Länsresidenset med thy åtföljande inrättningar här befinnes.

Handeln har till föremål dels att förse staden och kringliggande orter med salt, sill och dylika förnödenheter samt utländska drycker och specerier, jemte vauliga kram- och bodvaror, äfvensom efter missväxtår med spanmål, dels kommissions-affärer för Wermlands invånare i afseende på deras jern- och trävaruhandel, samt i allmänhet med spanmål, bränvin och andra landtmannavaror af ortens produktion. Man klagar dock mindre än förr öfver handelns aftagande, men mera öfver sjöfartens förfall; och visserligen måste den fria trafiken med Norrige, som öppnat tillfälle för invånarne på Dahlsland att föra jordprodukter till och afhemta stapelstadsvaror från Fredrikshall, något verka till minskning uti minuthandeln för Wenersborgs och Åmåls städer; men Wenersborgs förträffliga läge är en borgen derfor att handel och sjöfart, med klokhet och omsorg bedrifne, alltid skola med fördel idkas. Detta borde i synnerhet vara händelsen med den större spanmålhandeln, som dock hitintills bedrifvits i mindre skala, men som redan börjat att utvidgas.

Sjöfarten har under detta qvinquennium varit i tilltagande och, ehuru Wermlands jernbruks- och sågverksägare i allmänhet fortfara att sjelfve transportera sina effekter på egna fartyg samt Bohuslänska skärgårds-inbyggarne nu, som förr, dela fraktförtjensten på Wenern och Götha elf, har densamma

dock, särdeles under sednare delen af qvinqvennet, räckt till äfven för Wenersborgs fartygsägare.

Under sednare år har ett skeppsvarf här kommit till stånd, hvarvid blifvit byggda flera fartyg, hvilka med fördel afyttrats, dels å inrikes orter och dels till Norrige.

Handtverkerierna, som i allmänhet ännu äro mindre betydliga, idkas dessutom icke, då man härifrån undantager några verkstäder, som berömligen skötas med den ordning och drift, som skulle kunna bidraga till denna rörelses förkofran. Stadens handverkare äro således för det mesta obemedlade eller fattige, hvilket tvifvelsutan härrörer mindre af något deras alltför stora antal, än af den omständigheten, att de nya handverkare, som efter utståndna läroår nedsätta sig såsom mästare, merendels sakna erforderliga förlagstillgångar och stundom äfven skicklighet att med ordning börja och med drift sköta sina handverk. Flere kunnige handverkare från andra orter hafva likväl efter eldsvådan och under sednare åren etablerat sig härstädes, deribland vagnmakare, smeder och sadelmakare, hvilket föranlett till uppkomsten af en ny industrigren genom förfärdigandet af allehanda slags åkdon, som till stor del afsättas i Norrige.

Tillförseln på stadens torg och marknader af spanmål, viktualier och andre landtmannaprodukter är någorlunda ymnig; men priserna derå, som tillföre kunde kallas lindriga, jämförelsevis mot en del andre städers, hafva under sednare åren uppstigit, härrörande sådant från ökad konkurrens af köpare, till hvilken ångbåtsfarten äfven något bidragit. Spanmålshandel, hvar till de staden angränsande produktiva landsorterna skulle lemna godt tillfälle, idkas ännu icke inom staden i någon tillräcklig skala, hvilket åter torde komma att ske framdeles vid förändrade omständigheter med spanmålshandeln i allmänhet, i synnerhet som stadens handlande och trafikerande, under stadens återuppbyggande efter eldsvådan, bland annat jemväl afsett behovet af större varu-upplagsmagasiner. Hvad artikeln spanmål beträffar, svarar emellertid icke denna stad, betraktad såsom afsättningsställe, emot det öferskottsörråd, som från landet är eller skulle vara att årligen afyttra, och kan följaktligen ej heller hafva i sådan del allt det inflytande på landets kultur och jordbruksnäringsen, stadens fördelaktiga läge synes antyda, helst som stadens egen jord hel och hållen användes till framalstrande af spanmål och slike nödvändighetsvaror, som eljest skulle från landet uppköpas. I staden hållas årligen tre
marknader,

märknader, som vanligen äro mycket besökte af trafikerande, och hvarvid varuomsättningen de sednare åren synbart ökats.

Undervisningsanstalterna inom staden äro i särdeles godt skick. Den högre Apologistskolan, som började sin verksamhet år 1840, är försedd med Rektor och trenne kolleger samt numera äfven tvänne dupplikanter, jemte lärare i sång, teckning och gymnastik. Den har allt mer och mer tillvunnit sig allmänhetens förtroende, så att lärjungarnes antal nu är nära fyradubbelt större, än vid dess förändring ifrån lägre Apologistskola. Utom denna läroanstalt finnes en Vexelundervisningsskola, der öfver 100 gossebarn nu undervisas, äfvensom en så kallad flickskola för några år sedan, medelst en dertill donerad fond af 1,666 R:dr 32 sk. Banko, blifvit inrättad för arbetande klassens och andra mindre bemedlade personers döttrar inom detta samhälle; varande af stadens invånare tjenlig lokal upplåten för sistnämnde skola, som är ställd under öfverinseende af sju utaf stadens mest ansedda fruar, biträdda af Pastor och Borgmästare.

För allmän sjukvård har staden icke någon särskild inrättning, men lönar i detta afseende stadsläkare och stadskirurg, hvarförutan ena ordinarie provincialläkaren är stationerad i staden.

Fattigvården handhafves af en för ändamålet inrättad Komité. Kostnaderne derfor hafva under detta qvinquennium betydligt ökats, så att, oberäknadt inkomst af kapitaler m. m., uppgående till 666 R:dr 32 sk. Banko, årlig uttæring ägt rum under sednare åren till ett belopp af 2,700 R:dr Banko; och torde denna tillökning i fattigutgifterna böra tillskrifvas ej mindre ökad omvårdnad för den behöfvande, än äfven hufvudsakligen den tilltagande inflyttningen af obemedlade personer, hvilka, då arbetskrafterna börja svika och påräknad förtjenst saknas, med sina familjer falla den allmänna barmhertigheten till last.

Drätselverket förvaltas af en Drätselkammare, jemlikt Kongl. Reglementet den 20 Februari 1836. Oaktadt de flera extra utgifter, staden till följd af eldsvådan 1834 fått vidkännas, befinna sig stadens finanser i någorlunda godt skick, så att inbördes utskylder till stadskassans förstärkande ännu icke behöft åtagas; men sådant lærer ej kunna undvikas inuan återstående publika arbeten blifvit fullbordade och skulden till Riksgälds-Kontoret amorterad. Sedan stadens rättighet att uppbära hamn-, bro- och vägpenningar af segelfarten förbi staden är vorden öfverlåten på styrelsen öfver segelfartsanstalterna emellan Wenner

och hafvet, emot 2,000 R:dr Banko ersättning årligen till drätselverket, har staden icke vidare någon direkt inkomst af tolag eller dylika afgifter.

Nya byggnads- och brandordningar, uppgjorde och föreslagne efter eldsvådau, hafva i nåder blifvit för staden fastställda, och äro dess gemensamma brandsläckningsanstalter emellertid äfven med anseelig kostnad satte uti ett bättre och någorlunda fullkomligt skick; hvarförutan en frivillig brand-korps blifvit organiserad med särdeles lättroblig attiralj.

b) *Alingsås*, först bebyggd af flyktade invånare från det af fienden uppbrände nya Lödöse, har år 1619 erhållit sina äldsta privilegier af Konung Gustaf II Adolf. Staden är belägen inom Kullings härad emellan sjöarne Gersken och Mjören och indelad i 201 hela tomter, samt innehar doneerade 5½-dels hemmantal, hvilkas arealvidd utgör, förutan skog och betesmark, 574 geometriska tunnland, som begagnas till åker och äng.

Stadens tillvarelse beror af handel, fabriker och handtverkerier, samt jordbruk.

Handelsrörelsen, som egentligen består i utminuterung af vanliga köpmannavaror, är inskränkt genom stadens belägenhet nära Götheborg. Fabriksnärningen idkas vid 1 klädesfabrik, tvänne strumpfabriker, 1 läderfabrik och 2 färgerier. Handtverkerierna skötas med särdeles omsorg, hvilket företrädesvis gäller hvad garfveri-, kakelugnsmakare- och kopparslagare-verkstäder beträffar.

Det betydliga jordbruket omkring staden skötes med drift och omtanka, och må anmärkas, att här infördes först potatesodlingen i riket af Jonas Alströmer, som då äfven anlade planteringar för tobak och färgstoffer; men desse sednare äro längesedan förvandlade till åker och äng, så att stadsjorden numera uteslutande användes för åkerbruk och boskapsskötsel samt till stor del för odling af potates i och för bräuvinsbränningen, som utgör en vigtig binäring.

På landtmannaprodukter saknar staden icke tillförsel, som, vid ofvanberörde förhållande med stadens eget jordbruk, är snarare öfver än under behofvet. Stadens inflytande på kringliggande landsorts kultur och näringar kan således icke vara betydligt, och faller åtminstone icke starkt i ögonen. I staden hållas årligen fyra marknader, som äro temligen besökta af trafikerande.

Inom staden är en lärdomsskola, som befinner sig i godt skick, under tillsyn af Rektor och tvänne Kolleger, hvilka njuta lön af allmänna medel och enskilda donationer samt husrum af staden. Äfven finnes der en Vexelundervisningsskola, som rymmer 150 barn, gemensam för staden och landsförsamlingarne samt grundlagd genom Eders Kongl. Maj:ts frikostighet och några enskilda

bidrag. För läraren har Alingsås socken anslagit räntorne af trenne små jordlägenheter, som blifvit från kronan återvunne; men dessutom saknas hvarje annan lönetillgång, än den Pastor kan årligen insamla genom frivilliga bidrag af församlingarnes invånare.

Fattigförsörjningen, hvartill stadens invånare sammanskjuta medel, vårdas sorgfälligt af en därför inrättad Komité och har ådragit staden betydliga kostnader. För helsovården lönar stadens kassa en Läkare, som nu tillika är extra Provincial-läkare uti det efter 1828—30 årens Riksdag inrättade tredje Provincial-läkaredistriktet.

Stadens Drätselverk förvaltas af en särskild Kommission i öfverensstämmelse med derom af Eders Kongl. Maj:t fastställt reglemente; och hafva flere nyttiga förbättringar å stadens gator, broar och allmänna platser i sednare åren skett genom denna kommissions försorg.

c) *Borås*. Staden är anlagd under Konung Gustaf II Adolfs regeringstid år 1622, förnämligast med afseende på den rese- och gårdfarihandelsrörelse, som derstädes än i dag idkas och hvaraf stadens bestånd hufvudsakligen beror. För öfrigt grundar sig detta på vanlig bod- och minut-handel, fabriker och handtverkerier, samt endast i mindre mån på jordbruksskötsel.

För rese- och gårdfari-handeln, som med drift sträckes till alla delar af riket och äfven till Norrige, uppköpa stadens handlande högst betydliga partier af inhemska linne- och i synnerhet ylle-väfnader från Skåne, Halland och Småland samt äfven från andra orter, af hvilka ylle-väfnaderna till stor del stampas, färgas och beredas inom staden och i dess grannskap till tjenlig handelsvara; hvarförutan stadens handlande äro förläggare till eller uppköpare af betydliga andelar i de bomullsväfnads-artiklar, som tillverkas i staden och egentligen uti den landsort deromkring, hvarest väfnadsindustrien har sitt säte. Bod- och minut-handeln med vanliga köpmannavaror är deremot inom staden föga vigtig, i anseende till stapel-orten Götheborgs nära belägenhet; men omsättningen på stadens torg med landtmanna-produkter, och i synnerhet spanmål, är ganska liflig, så att en stor del af Skaraborgs läns invånare och de jordbrukare uti Elfsborgs län, som vanligen afföra deras öferskotts-spanmål till Borås, finna derstädes säker och merendels förmånlig afsättning dels till stadens inbyggare och handlande, samt dels för det mesta till allmoge och uppköpare från de staden omgifvande folkrika trakter, som räknas till gårdfarihandels-distriktet och i hvilka jorden icke framalstrar nog spanmål för folkmängdens behof. Af fabriker förtjena färgerierna egentligen att särskildt nämnas, såsom varande af större betydenhet. Goda handtverkerier af alla

nödiga slag, deribland garfverier med vidsträckt rörelse, saknas icke inom staden; och för öfrigt bedrifvas både fabriks- och handtverks- näringarne med ordning och omtanka. Stadens jord användes för det mesta till frambringande af foderväxter och potates, men föga för spannmåls producerande; och synes, vid jemförelse af alla dessa förhållanden, slutföljden blifva: att Borås stad, betraktad såsom afsättningsställe, utöfvar i flera afseenden ett nyttigt och betydligt inflytande på kultur och näringar inom så väl Elfsborgs som flere angränsande län. I staden hållas årligen fyra mycket besökta marknader, som verksamt bidraga till varu-omsättning och trafik.

Uti staden befinner sig en allmän skola, som förestås af Rektor och Kollega, och till hvars bestånd staden något bidrager. Nära derintill finnes en på stadens bekostnad väl ordnad och underhållen gymnastik-inrättning; och är jemväl i sammanhang med fattigvårds-anstalterne en Vexelundervisnings-skola inrättad, der 70 till 90 fattiga barn njuta fri undervisning äfven på stadens bekostnad; hvarförutan stadens invånare genom frivilliga bidrag underhålla en särskild söndagsskola för handtverkslärlingar och andra ynglingar af de industriella och arbetande klasserna; hvilket allt vittnar om den upplysta och nitiska omsorg för medborgerlig bildning, som råder i denna stad. Fattigförsörjnings-anstalterne, i och för sig sjelfva, äro äfven på ganska god fot och med omtanka vårdade; åtnjutande fattighjonens dels underhåll på fattighuset, som är rymligt och tillika hyser vexelundervisnings-skolan, dels månadligt understöd i penningar, beräknadt efter större eller mindre behof. Sjukvården bestrides af Stads-läkare och Stadskirurg, och dessutom har ena Provincial-läkaren sin station i staden, med kringliggande härader till distrikt.

Den förhärjande eldsvådan 1827, som medtog allt hvad 1822 års brand skonade samt det derefter nybyggda till största delen, hade i allmänhet försatt stadens invånare från ett välmående och bergadt i ett skuldsatt och fattigare tillstånd; men stadens under seduare åren jemna och lifliga rörelse har, i förening med invånarnes omtanka och industri, betydligt förbättrat ställningen, oaktadt husägarna ännu häfta för betydlig del af erhållna byggnadslånen och invånarne gemensamt likaledes för lånet till uppförande af stadens publika byggnader. Emellertid är staden nästan helt och hållet åter bebyggd med vackra och väl underhållna hus, för det mesta af träd, äfvensom planeringen af torg, gator och allmänna platser, i öfverensstämmelse med nya regleringen, fortgått med oafbruten drift, så att staden nu företer ett ganska prydligt yttre, med rymliga torg och öppna platser samt reguliera och till en del ovanligt breda gator.

Under detta qvinqvennum hafva Borås stads fabriker blifvit tillökade med tvänne garfverier på engelska sättet och ett kattunstryckeri.

d) *Ulricehamn.* Har vackert läge vid sjön Asunden, ej långt från stället, hvarest den gamla staden Bogesund varit belägen. I anseende till donationens uråldrighet saknas all upplysning om hemmantalet på den jord, staden nu innehar; varande den dock i sednare tider ansedd svara emot 5 mantal, och utgöres den af 64 tunnland 14 kappland öppen åkerjord, 410 tunnland 8 kappland ängsmark och 1,115 tunnland 8 kappland skogs- och betesmark.

Lika med Borås idkar Ulricehamn en vidsträckt rese- och gårdfarihandel, som äfven utgör egentliga grunden för stadens bestånd, i öfrigt beroende af vanlig stadsmanna-handel samt fabriker och handtverkerier, jemte något jordbruk.

Inom staden tillverkas med utmärkt färdighet en mängd husväfnader, hvilka, jemte dervarande bomulls- och ylle-fabrikens tillverkningar samt på landet särskildt uppköpta betydliga partier inhemska varor af dylik beskaffenhet, vinna afsättning genom rese- och gårdfari-handeln. Stadens öfriga handel är mindre betydlig och handtverksrörelsen ringa samt jordbruket, som annars med omsorg skötes, ej heller af särdeles mycken betydighet. Tillförseln af spanmål, egentligen från Skaraborgs län, och af viktualier från den staden kringliggande landsort är mer än tillräckligt svarande emot behofvet för staden; dock tryter det oakadt icke afnämare, emedan stor del af invånarne inom de tillgränsande häraderna, som hafva rättighet till gårdfarihandel och den utöfva, årligen köpa spanmål. Staden är således icke utan fördelaktigt inflytande på kultur och näringar uti de landsorter, som derstädes söka och finna afsättning för öferskotts-produkter af deras jordbruk och industri. Tre marknader hållas årligen inom staden, hvilka anses bidraga till trafikens lifvande.

En i staden befintlig allmän skola, till hvars underhållande stadens invånare bidraga, skötes af Rektor eller Skollärare, som tillika är Komminister. Dessutom är en folkskola, förenad med söndags- och handtverksskola, i staden inrättad för omkring 70 barn och underhålles ensamt på stadens invånares bekostnad. För helsövarlden lönar staden egen Läkare och den fjerde efter sista Riksdag i länet tillsatte Provincial-läkaren är dessutom stationerad uti staden, med kringliggande härad till distrikt. Fattigförsörjningen bestrides till någon del genom räntan på en af Eders Kongl. Maj: lemnad gifva och för öfrigt genom nödiga sammanskott af stadens invånare.

e, *Amål.* Denna stad har, efter sednast afgifne berättelsen, varit härjad af en större eldsvåda, som natten till den 17 Februari 1846 utbröt i ett färgeri och inom kort ödelade trettioen gårdar i det så kallade tredje kvarteret

Numera hafva dock tomterne till de afbrända gårdarne blifvit, efter förbättrad plan och till någon del med prydliga stenhus, åter bebyggda; och i fall Rikets Ständer bevilja det anslag, som vid nu pågående Riksdag blifvit begärdt, torde den förlägenhet, en så betydlig eldsvåda naturligtvis ögonblickligen åstadkommit, kunna väsendtligen häfvas, så att olägenheterna af branden icke må för framtiden kännas allt för djupt och förstörande.

Åmål har, liksom Wenersborg, fördelen af ett godt läge för trafik med hamn vid Wenern; och grundar den sitt bestånd hufvudsakligen på handel och sjöfart samt i öfrigt på handtverkerier och jordbruksskötsel.

Handeln består uti minut-rörelse med vanliga köpmannavaror, deraf förlaget tages från Götheborg, och sjöfarten har till föremål dels detta förlags transporterande, samt dels fraktoresor med jern och trädvaror för Dahlslands och Wermlands bruksägares räkning. Om handeln och sjöfartens tillstånd samt orsaken till dess förmenta aftagande, gäller hvad som är anmärkt i lika ämne för Wenersborg.

Handtverkerierne äro icke särdeles betydliga, men förse likväl staden och kringliggande landsbygd till en del med handtverksarbeten. Jordbruket går endast ut på att framalstra säd och foderväxter till husbehof samt skötes med omsorg.

På stadens torg och tre årliga marknader är tillförseln af spanmål och viktualier från angränsande delar af Dahlsland och Wermland liflig samt mer än tillräckligt motsvarande konsumtionen inom staden; för hvad som öfverskjuter infinna sig dock gemenligen afnännare från tillstötande skogs- och brukstrakter. Stadens tillvarelse är således icke utan vigt för landsbygden deromkring genom befordrande afsättning på produkterna af dess kultur och näringar.

I stället för den förut befintliga enda Pedagogien med stadens Kommuni-ster till lärare, har år 1836 öppnats dels en lärdomsskola, hvars två första klasser, som intagit vid deras öppnande omkring 40 lärjungar, till en början blifvit försedde med Lärare, dels ock en folkskola, deri 80 à 90 barn efter vaxelundervisnings-method handledas. Lärdomsskolan underhålles genom statsanslag med vanligt biträde af staden, och folkskolan hufvudsakligen genom afkastning af donationer.

För sjukvården lönar staden, gemensamt med ägarne af närliggande bruk, en speciminerad Läkare. Fattigvården handhafves af magistraten och utsedde Komiterade samt är för stadens invånare ganska kännbar, intilldess uppkommen tvist om en till förbättrade fattigvårds-anstalter donerad fond kan hinna slutligen afgöras.

Stadens Drätselverk, som förvaltas af en särskild Komité, njuter i årlig inkomst af sjöfarten, såsom hamn- och vågpenningar, per medium omkring 400 R:dr.

Om man, öfvervägande denna underdåniga Berättelses särskilda delar, skulle derifrån leda sig till ett allmänt omdöme öfver länets ekonomiska ställning vid qvinqvenniets slut, torde kunna antagas att så väl jordbruksnäringen, som de flesta andra näringsgrenarna å landsbygden småningom förkofrats. Att äfven under detta qvinqvenium den hemmansbrukande besutne allmogens välstånd tilltagit, kan med visshet antagas och förklaras helt naturligt genom de för producenten fördelaktiga pris, hvartill spanmål och andra jordbrukets alster kunnat afyttras, samt är dessutom faktiskt bevisadt af flere omständigheter, deribland lagsökningsmålen förminskning under de sednare åren relativt till allmogen, äfvensom af Bonde-ståndets emellertid genom inköpt säteri- och fräse- samt annan jord utvidgade ägande-rätt. Dessa förhållanden, i hänseende till länets landsbygd, hafva ej gerna kunnat blifva utan inflytande på städerna, hvilkas handel och rörelse fördenskull varit i tilltagande, snarare än aftagande, kanske med undantag för en eller annan bland dem, inom hvilka särskilda, tilltagandet motverkande hinder tilläfventyrs förefunnits.

Wenersborg, i Lands-kansliet, den 31 Maj 1848.

P. SANDELHIELM.

C. O. Almqvist. Joh. Ryding.

